

SYSTEM POLITYCZNY

TEORIE, ANALIZY, ARENY

Robert Alberski, Przemysław Żukiewicz

(redakcja naukowa)

Monografia okolicznościowa dedykowana
prof. dr. hab. Andrzejowi Antoszewskiemu

Recenzja:

prof. dr hab. Jacek Wojnicki (Uniwersytet Warszawski)

Korekta:

Katarzyna Grześkowiak

Skład, łamanie, projekt okładki:

Lena Wójcik

Wydawca:

Instytut Politologii Uniwersytetu Wrocławskiego

ul. Koszarowa 3

51-149 Wrocław

Druk i oprawa:

Sowa Druk – Sowa Sp. z o.o.

ul. Raszyńska 13

05-500 Piaseczno

ISBN: 978-83-960216-5-6

DOI: 10.34616/145492

Licencja:

Creative Commons 4.0

(Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe – CC BY 4.0)

Wrocław 2022

SPIS TREŚCI

WSTĘP	7
-------------	---

CZĘŚĆ I: DYSKUSJA TEORETYCZNA

Rozdział I.

<i>Przemysław Żukiewicz</i> : Wrocławska szkoła systemów politycznych. Paradygmat i rozwój po 1989 roku.....	13
--	----

Rozdział II.

<i>Przemysław Żukiewicz</i> : System polityczny – ujęcia klasyczne i krytyczne	77
--	----

Rozdział III.

<i>Mateusz Zieliński</i> : Miejsce reprezentacji ludu w systemowej teorii demokracji	97
--	----

CZĘŚĆ II: ANALIZA AREN

Rozdział IV.

<i>Karolina Borońska-Hryniewiecka</i> : Komparatystyka systemów politycznych na przykładzie badań aktywności parlamentów narodowych w systemie politycznym Unii Europejskiej	115
--	-----

Rozdział V.

<i>Joanna Kozierska</i> : Koalicje gabinetowe w Polsce. Ryzykowna gra partii dopełniających	141
---	-----

Rozdział VI.

<i>Kamil Glinka</i> : Polityka lokalna w ujęciu systemowym	165
--	-----

ROZDZIAŁ II.

Przemysław Żukiewicz

Uniwersytet Wrocławski

ORCID: 0000-0001-7579-4341

System polityczny – ujęcia klasyczne i krytyczne

STRESZCZENIE

W rozdziale rekonstruuje ujęcia teorii systemów politycznych, dzieląc je – podobnie jak czyni to Andrzej Antoszewski – na ujęcia klasyczne i krytyczne. Staram się wskazać na kanoniczne źródła teoretycznej refleksji nad kategorią systemu politycznego, za które uznaję prace Davida Eastona, Gabriela A. Almonda oraz Anatola Rapoport. Krytykę, jaką A. Antoszewski poddaje systemowe ujęcie polityki, uzupełniam o nieobecne w jego pracach argumenty. Jednocześnie stawiam tezę, że podejście wrocławskiego badacza – paradoksalnie – nie doczekało się szeroko zakrojonej dyskusji naukowej, choć jednocześnie stało się podbudową teoretyczną dla rozlicznych prac empirycznych poświęconych analizom porównawczym i studiom przypadków poszczególnych systemów politycznych.

Wprowadzenie

W pracach Andrzeja Antoszewskiego próżno poszukiwać jednego ujęcia teorii systemów politycznych, na którym ufundował on swoje teoretyczne i empiryczne rozważania dotyczące tak fundamentalnych dla nauk o polityce zagadnień, jak demokracja, reżim polityczny czy system partyjny. Wydaje się, że wrocławski politolog większą wagę przywiązywał zawsze do holistycznego podejścia do tej problematyki, wskazując co najwyżej na punkty styczne wybranych, interpretowanych i krytykowanych przez siebie koncepcji. Być może też dlatego w pracach A. Antoszewskiego daje się zauważyć predylekcję do używania takich sformułowań, jak *systemowe ujęcie polityki* lub też *analiza systemowa przy jednoczesnej rezerwie wobec bazowego pojęcia system polityczny*. Ta swoista – widoczna zwłaszcza w późniejszych pracach – „ucieczka od systemu politycznego” znajdować może swoje źródło w przekonaniu A. Antoszewskiego, że pojęcie to jest obarczone wieloma teoretycznymi wadami. Stąd też wrocławski badacz wyodrębnił „klasyczne” podejście do systemu politycznego oraz ujęcia „alternatywne” i „krytyczne” wobec niego.

78

Klasyczne ujęcia systemu politycznego

Konstrukcja klasycznej koncepcji systemu politycznego opiera się według A. Antoszewskiego na trzech filarach, to jest na: (1) funkcjonalizmie, (2) ogólnej teorii systemów oraz (3) cybernetyce^[1]. Najważniejsze teoretyczne inspiracje pochodzą tym samym z prac Talcotta Parsonsa, Gabriela Almonda, Karla Deutscha i Davida Eastona.

Nietrudno zauważyć, że spośród wymienionych inspiracji A. Antoszewski najmniej chętnie sięga do źródeł cybernetycznych. Ma to swoje uzasadnienie – wyrażane niekiedy w zawołowany, a niekiedy w bezpośredni sposób – w sceptycyzmie wobec modelowego

[1] A. Antoszewski, *System polityczny jako kategoria analizy politologicznej*, [w:] A.W. Jabłoński, L. Sobkowiak (red.), *Studia z teorii polityki*, t. I, wyd. 3, Wrocław 1999, s. 73.

ujęcia procesów politycznych. Nawet jeśli A. Antoszewski w swoich późnych pracach wielokrotnie korzysta z ilościowych narzędzi analizy systemowej, przydatnych zwłaszcza w komparatystyce systemów, to służą mu one do zobrazowania określonych tendencji i do dyskusji z zastanymi argumentami teoretycznymi, a nie do budowania modeli statystycznych czy predyktywnych. W tym sensie A. Antoszewski zawsze pozostawał i wciąż pozostaje daleki od bazujących na cybernetyce kwantytatywnych ujęć (rozwijanych w ostatnich latach w Polsce na przykład przez Krzysztofa Kasianiuka^[2]).

W jednej z prac A. Antoszewski rekonstruuje cele „klasycznego” systemowego podejścia do polityki. Jego zdaniem służyć ono miało: (1) obiektywizacji wyniku badawczego, (2) holistycznemu ujęciu dynamicznego przedmiotu badań, (3) wyodrębnieniu przedmiotu badań od zjawisk, procesów i zachowań będących otoczeniem tego przedmiotu^[3].

Wrocławski politolog w sposób aprobatywny pisze o pierwszym celu (**obiektywizacja**), stwierdzając, że język analizy systemowej sięga do kategorii „aideologicznych” oraz niweluje tendencje do manipulowania emocjonalnie nacechowanymi i normatywnie zorientowanymi terminami, takimi jak demokracja czy totalitaryzm. Aprobując ten cel, autor zdaje się jednak pomijać fakt, że także pojęcia analizy systemowej (zwłaszcza współczesnej, zorientowanej kwantytatywnie) „pod płaszczykiem” miar i wag także nie są wolne od wartościowania.

Spójrzmy przykładowo na termin *chwiejność wyborcza* oznaczający zakres zmian systemowych w zachowaniach wyborczych wyborców pomiędzy kolejnymi elekcjami^[4]. Uczeni zagraniczni (prymarnie Mogens N. Pedersen^[5]) oraz polscy (m.in. właśnie

[2] Co zresztą implikuje także sprzężenie zwrotne – Krzysztof Kasianiuk, bazując na podejściu systemowym, tylko incydentalnie powołuje się na A. Antoszewskiego. Zob. K. Kasianiuk, *Modelowanie percepcji transformacji politycznej. Podejście systemowe*, Warszawa 2021, s. 60.

[3] A. Antoszewski, *System polityczny jako kategoria...*, s. 74–75.

[4] E.N. Powell, J.A. Tucker, *Revisiting Electoral Volatility in Post-Communist Countries: New Data, New Results and New Approaches*, „British Journal of Political Science”, t. 44, nr 1 (2014), s. 123.

[5] M.N. Pedersen, *The dynamics of European party systems: Changing patterns of electoral volatility*, „European Journal of Political Research”, t. 7, nr 1 (1979), s. 1–26.

A. Antoszewski^[6] nie używają w tym kontekście obiektywnych i niewartościujących rzeczowników, takich jak chociażby *zmiana*, *modyfikacja*, *reorientacja*, ale właśnie mającego negatywne konotacje – bo stojącego w sprzeczności ze stabilnością – rzeczownika *chwiejność*. Podobnie często sam A. Antoszewski korzysta z pojęcia efektywna liczba partii^[7], posługując się tym samym ocennym przymiotnikiem efektywna, który deprecjonuje rolę i znaczenie partii na tyle małych, by mogły mieć jakikolwiek wpływ na wartość tego współczynnika. A tymczasem pogłębione studia przypadku wykazują, że nawet bardzo małe ugrupowania polityczne (niemające szans na uzyskanie relewancji lub efektywności mierzonej w kategoriach empirycznych/liczbowych) mogą w sposób istotny wpływać na wzorce rywalizacji międzypartyjnej zarówno w procesie wyborczym, jak i na arenach parlamentarnej i gabinetowej lub zgoda poza parlamentem^[8].

80

Aprobata A. Antoszewskiego dla dwóch pozostałych celów analizy systemowej (**holizm i wyodrębnienie granic systemu**) nie jest już tak klarowna. Badacz z dystansem podchodzi do funkcji prognostycznej, jaką umożliwiać miałyby systemowe ujęcie polityki (w przeciwieństwie do innych podejść i teorii politologicznych), a także do kwestii wyodrębnienia systemu politycznego – jako przedmiotu badań – spośród większego systemu społecznego, wprost stwierdzając: „Nie jest to zadanie łatwe: poszczególne struktury, procesy i działania społeczne przenikają się wzajemnie i okazują się niekiedy fragmentem systemu politycznego, niekiedy zaś tworzą jego otoczenie”^[9].

Wrocławski politolog zgadza się natomiast ze stwierdzeniem Gabriela A. Almonda i G. Bingham Powella, jakoby każdy system

[6] A. Antoszewski, *Political competition in Poland. Traditionalisation or westernisation?*, [w:] K. Cordell (red.), *Poland and the European Union*, London–New York 2000, s. 78–80.

[7] A. Antoszewski et al., *Formation of Government Coalition in Westminster Democracies. Towards a Network Approach*, Berlin 2020, s. 33, 38, 40.

[8] Por. C. Copus et al., *Minor Party and Independent Politics beyond the Mainstream: Fluctuating Fortunes but a Permanent Presence*, „Parliamentary Affairs”, t. 62, nr 1, s. 4–18.

[9] A. Antoszewski, *System polityczny jako kategoria...*, s. 75.

polityczny gdzieś się zaczynał i gdzieś się kończył^[10], ale trzeba przyznać, że twierdzenie to w debacie naukowej wciąż budzi kontrowersje. Może być ono uznane za poprawne pod względem formalno-logicznym; problem jednak w tym, że ponad pół wieku po wydaniu książki amerykańskich klasyków badań systemowych wciąż nie znaleziono precyzyjnej odpowiedzi na pytanie, gdzie system polityczny się zaczyna, a gdzie kończy. Zwracają na to uwagę Maciej i Ryszard Herbutowie w swojej surowej krytyce koncepcji jednego z uznanych teoretyków systemów politycznych, Davida Eastona^[11]. Co jeszcze ciekawsze, podkreśla to także autorka doktoratu przygotowanego pod kierunkiem A. Antoszewskiego^[12], pisząc, że „[j]ednym z podstawowych pytań, jakie stawia nauka o polityce, a na które analiza systemowa nie udziela jednoznacznej i wyczerpującej odpowiedzi, jest pytanie o przebieg granic systemu politycznego”^[13].

W opinii A. Antoszewskiego badaczy wywodzących się z klasycznej szkoły systemów politycznych łączy wspólne przekonanie o tym, że każdy system to pewna całość składająca się z elementów pozostających ze sobą we wzajemnej interakcji oraz że charakter tych interakcji może być bezpośredni lub pośredni. Uczeni spierają się natomiast o to, jak definiować, oznaczać i interpretować elementy

[10] Cytowani autorzy piszą: „A system starts somewhere and stops somewhere”. Zob. G.A. Almond, G.B. Powell, *Comparative Politics: A Developmental Approach*, Boston–Toronto 1966, s. 19.

[11] Por. cytat: „(...) rola obserwatora (badacza) jest kluczowa przy określaniu tożsamości danego systemu, co oznacza, że to on podejmuje decyzję, które z wymienionych elementów stanowią system, a które jego środowisko. W ten sposób „a” i „b” można określić mianem systemu, a „c” mianem parametru środowiskowego. Nic jednak nie stoi na przeszkodzie, aby potraktować „b” i „c” jako składowe systemu, a „a” jako parametr środowiskowy. Oznacza to, że te same elementy, przy określeniu innego celu badania (inna tożsamość systemu), mogą zostać zestawione z sobą w zupełnie innej konfiguracji”. M. Herbut, R. Herbut, *Cybernetyczny model systemu politycznego Eastona i problemy związane z jego aplikacją*, „Wrocławskie Studia Politologiczne”, t. 28 (2020), s. 10.

[12] A. Janczura, *Analiza systemowa jako metoda badań systemu partyjnego*, niepublikowana rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem A. Antoszewskiego i obroniona w Instytucie Politologii Uniwersytetu Wrocławskiego (data nadania stopnia: 11.03.2016).

[13] A. Huczek, *Zastosowania analizy systemowej jako metody badawczej w naukach politycznych – perspektywa porównawcza*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie. Zeszyty Studenckie” (2010), s. 121.

systemów. I tak D. Easton uważa, że elementami konstytuującymi system polityczny są zachowania związane z władczą alokacją deficytowych dóbr lub ciężarów; G.A. Almond i G.B. Powell – że są nimi interakcje wpływające na użycie legitymowanego przymusu fizycznego; T. Parsons zaś – że są to relacje wiążące się z organizowaniem i mobilizowaniem zasobów^[14].

Za kluczowe pojęcie w analizie systemu politycznego A. Antoszewski uważa termin *interakcji*, którą rozumie jako „wzajemne, powtarzalne oddziaływanie na siebie co najmniej dwóch składników systemu społecznego”^[15]. Zdaniem badacza politologu zdecydowanie częściej analizują interakcje wewnątrzsystemowe (wzajemne oddziaływania uczestników życia politycznego) niż interakcje pomiędzy systemem a jego otoczeniem. A. Antoszewski zwraca uwagę na różnice dzielące przedstawicieli dwóch filozofii politycznych w odniesieniu do motywacji przyświecających aktorom napędzającym swoimi działaniami interakcje systemu politycznego. Z jednej bowiem strony zwolennicy podejścia deliberatywnego (A. Antoszewski nazywa je integracyjną teorią rozwoju społecznego) uważają, że motorem działań są w tym przypadku współdziałanie na rzecz dobra wspólnego i realizacja celów wzmacniających wspólnotę. Z drugiej zaś strony zwolennicy podejścia agonicznego (u A. Antoszewskiego – koercyjnej teorii rozwoju społecznego) zwracają uwagę na sprawczą siłę konfliktu interesów, który napędza działania aktorów w systemie. Co ciekawe, A. Antoszewski uważa, że oba wymienione podejścia są – przynajmniej w pewnym sensie – komplementarne, ponieważ aby rozstrzygnąć spór o deficytowe dobra, potrzebne jest uświadomienie sobie zbiorowych celów zarówno przez tych, którzy tego dobra się domagają, jak i przez tych, którzy dostęp do niego bronią^[16].

[14] A. Antoszewski, *System polityczny jako kategoria...*, s. 75–76.

[15] Ibidem, s. 76.

[16] Ibidem.

Główne inspiracje w teorii systemów A. Antoszewskiego – teoretycy klasycznego podejścia do systemu politycznego

David Easton

Najwięcej miejsca w pracach o teorii systemów politycznych oraz analizie systemowej A. Antoszewski poświęca koncepcji D. Eastona^[17]. Wrocławski badacz wyodrębnia najważniejsze założenia Eastonowskiego modelu systemu politycznego, do których – ujmując rzecz skrótowo – zalicza następujące twierdzenia: (1) życie polityczne nie istnieje w próżni i podlega oddziaływaniom zewnętrznym; (2) życie polityczne tworzy pewien system, na którego oddziałują czynniki zewnętrzne i który sam na te czynniki oddziałuje; (3) motorem napędowym (źródłem energii) systemu są wkłady przyjmujące postać żądań i poparcie; (4) bezpośrednim efektem działania systemu są decyzje przyjmujące postać oświadczeń i dokonań; (5) mechanizm funkcjonowania systemu politycznego polega na konwersji wewnątrzsystemowej wkładów na wytwory systemu; (6) wytwory (efekty) systemu powodują sprzężenie zwrotne, po którym ponownie stają się wkładami; (7) głównym makrorezultatem funkcjonowania systemu politycznego jako całości jest redukcja napięć pomiędzy żądaniami a decyzjami i zdolność do zachowania systemu w stanie równowagi^[18].

Szczególną wagę A. Antoszewski przywiązuje do rozróżnień, jakie D. Easton poczynił w zakresie wyodrębnienia konkretnych wkładów i wytworów systemu politycznego. Po stronie wejściowych wkładów kanadyjski politolog wyróżnił żądania (czyli informacje o stanie otoczenia lub samego systemu bądź też każde wydarzenie w otoczeniu

[17] A. Antoszewski opiera się przede wszystkim na pracach: D. Easton, *The Political System. An Inquiry into the State of Political Science*, New York 1953; idem, *An Approach to the Analysis of Political Systems*, „World Politics”, t. 9, nr 3 (1957), s. 383–400; idem, *A System Analysis of Political Life*, New York–London–Sydney 1965; idem, *The Analysis of Political Structure*, New York 1990.

[18] A. Antoszewski, *System polityczny jako kategoria...*, s. 78.

lub systemie wpływające na ten system) oraz poparcia (wymuszone, partycypacyjne, materialne i symboliczne zasoby dostarczane w celu uznania systemu za legitymizowany). Po stronie wyjściowych wytworów znalazły się zaś oświadczenia (informacje, jakie system przekazuje otoczeniu, np. przepisy prawa) oraz dokonania (bezpośrednie przekształcenie stanu otoczenia)^[19]. Co ciekawe, sam A. Antoszewski w późniejszych swoich pracach rezygnuje ze stosowania terminów wkłady i wytwory, zastępując je – zgodnie z polskojęzycznym uzusem – kategoriami wejścia do systemu i wyjścia z niego.

Gabriel A. Almond

Pomimo że w polskiej politologii Gabriel A. Almond zapisał się głównie na kartach prac poświęconych kulturze politycznej^[20], A. Antoszewski obficie czerpie z dorobku badacza, sytuując go w centrum debaty na temat teorii systemów politycznych. Za jedną z najważniejszych kategorii w myśli G.A. Almonda wrocławski badacz uznaje podział ról politycznych i zastosowanie metafory gry w odniesieniu do mechanizmu funkcjonowania każdego systemu politycznego. Warunkiem przetrwania każdego z takich systemów A. Antoszewski – w ślad za G.A. Almondem – czyni zdolność do pozyskiwania zasobów, regulacji zachowań, rozdziału dóbr deficytowych, wytwarzanie symboli spajających wspólnotę oraz reakcję na wyzwania płynące z otoczenia systemu^[21].

Anatol Rapoport

A. Antoszewski z teorii systemów A. Rapoporty czerpie nie nazbyt często, ale stanowi ona dla niego ważny punkt odniesienia w definowaniu i podejściu do analizy systemów partyjnych. Będąc krytycznym

[19] Ibidem, s. 79–80.

[20] Por. A.W. Jabłoński, *Kultura polityczna i jej przemiany*, [w:] A.W. Jabłoński, L. Sobkowiak (red.), *Studia z teorii polityki*, t. II, wyd. 2, Wrocław 1998, s. 180–181.

[21] A. Antoszewski, *System polityczny jako przedmiot badań politologii i nauki prawa konstytucyjnego*, „Wrocławskie Studia Erazmiankie”, t. VIII (2014), s. 17–18.

wobec dotychczasowych ustaleń polskich badaczy prowadzących swoje badania w obszarze polityki porównawczej, współtwórca wrocławskiej szkoły systemowej podkreśla za A. Rapoportem, że

systemem jest zbiór dających się zidentyfikować elementów, pomiędzy którymi zachodzą dające się zidentyfikować relacje, implikujące kolejne relacje, zaś cechę dynamizmu zapewnia fakt, że określony kompleks relacji zachodzących w danym czasie implikuje inny ich kompleks w późniejszym czasie^[22].

Z tych teoretycznych przesłanek wynika praktyczna implikacja konieczna do uświadomienia i zaaplikowania w badaniach nad systemami politycznymi. Chodzi mianowicie o stwierdzenie, że z jednej strony system tworzą określone elementy, które dają się zidentyfikować i pozostają we wzajemnej relacji, a z drugiej strony – że relacje tych elementów pozostają dynamiczne i zmienne w czasie^[23]. Innymi słowy, aby określić dany byt jako system, muszą zostać spełnione przesłanki zarówno instytucjonalizacji relacji pomiędzy elementami systemu, jak również dynamiki tych relacji^[24].

A. Antoszewski powołuje się też na A. Rapoport, zwracając uwagę na funkcję prognostyczną, którą analiza systemowa miałaby pomóc wypełnić nauce o polityce. Jednocześnie wrocławski badacz wprost wskazuje na to, że ta ocena funkcji prognostycznej analizy systemowej jest „zbyt entuzjastyczna”^[25]. Łatwo to zrozumieć, zważywszy na pozostały dorobek A. Antoszewskiego. Wszak – jak już wyżej wspomniano – stroni on od predyktywnego modelowania,

[22] Idem, *Analiza systemowa – przemijająca moda czy zmarnowana szansa w badaniach systemów partyjnych*, [w:] A. Antoszewski et al. (red.), *Teoretyczne i metodologiczne wyzwania badań politologicznych w Polsce*, Lublin 2009, s. 126.

[23] A. Rapoport, *Conceptualization of a System as a Mathematical Model*, [w:] J.R. Lawrence (red.), *Operational research and social sciences*, London 1966, s. 515.

[24] Idem, *General Systems Theory*, [w:] D.L. Sills (red.), *International Encyclopedia of the Social Sciences*, New York 1968, s. 453.

[25] A. Antoszewski, *System polityczny jako kategoria...*, s. 75.

skupiając się na analizie danych zastanych i formułowaniu wniosków ogólnoteoretycznych, a nie prognostycznych.

Krytyka klasycznego ujęcia systemów politycznych

Sceptycyzm wobec opartego na analizie systemowej modelowania przejawia się także w diagnozie A. Antoszewskiego, którą stawia on klasycznemu podejściu do systemów politycznych. Twierdzi mianowicie, że mimo wielu badań określonych obszarów życia politycznego prowadzonych w paradygmacie systemowym w drugiej połowie XX wieku (badania nad rewolucjami, kryzysami politycznymi, erozją systemów oraz polityką zagraniczną) uczonym nie udało się stworzyć żadnego teoretycznego modelu, który tłumaczyłby, dlaczego systemy polityczne ulegają przekształceniom i jakie czynniki decydują o kierunku tych przekształceń. Zdaniem wrocławskiego politologa „winę” za to ponosi zbyt duże zróżnicowanie poszczególnych systemów i brak możliwości uwspólnienia w analizie politologicznej odrębnych przypadków^[26].

A. Antoszewski główny punkt ciężkości krytyki klasycznej szkoły systemowej przesuwając na twierdzenie, że system polityczny zawsze dąży do homeostazy, to jest pozostania w stanie względnej równowagi. Badacz podziela zdanie Michela Croziera i Erharda Friedberga, którzy uważają, że model systemu politycznego wzorowany na modelach cybernetycznych ignoruje w ten sposób ludzki wymiar działań składających się na elementy systemu politycznego, a tym samym nie bierze pod uwagę immanentnie z nimi związanych: nieprzewidywalności, nieracjonalności i zmienności^[27].

Przy tym samo pojęcie *równowagi* A. Antoszewski uważa za słabo poddające się operacjonalizacji, proponując – wraz z innymi uczonymi krytycznie odnoszącymi się do klasycznej szkoły systemowej – zastąpienie go bardziej precyzyjnym terminem *stabilność polityczna*. W tym znaczeniu badania nad systemami demokratycznymi nie muszą

[26] Ibidem, s. 80.

[27] Ibidem, s. 81.

odpowiadać na pytania, jakie wartości powinna urzeczywistniać demokracja, a jedynie stwierdzać, czy analizowany system polityczny pozostaje na tyle stabilny, by zapewnić wyegzekwowanie zachowań zgodnych z regułami demokratycznej gry^[28].

Przededefiniowanie podstawowych założeń tkwiących u podstaw analizy systemowej – w myśl ustaleń Jana-Erika Lane’a i Svante Erssona – uformowało w dużej mierze empiryczną część aktywności badawczej A. Antoszewskiego. We wszystkich jego późniejszych pracach poświęconych analizom porównawczym bądź studiom przypadków konkretnych systemów partyjnych zauważyć daje się dwutorowe myślenie o systemie. Badacz charakteryzuje systemy, z jednej strony wskazując na długofalowy proces instytucjonalizacji mechanizmów wpływu obywateli na władze oraz sprawowania tej władzy (segment normatywny), z drugiej zaś strony dokonując pomiaru konkretnych wskaźników, takich jak częstotliwość zmian gabinetu, przekształcenia systemu partyjnego, trwałość zachowań wyborczych itp.^[29]. Podąża zgodnie z nakreśloną przez siebie ścieżką rozwoju zachodnioeuropejskiej politologii, w której: (1) nacisk kładzie się nie na aspekt normatywny (czy demokracja powinna być), ale empiryczny (czy demokracja jest i jak działa); (2) największą rolę odgrywają badania komparatystyczne ukazujące podobieństwa, różnice i tendencje rozwojowe różnych systemów politycznych; (3) wysiłki badawcze skupione zostają na poszczególnych arenach systemu politycznego^[30].

Dużo uwagi A. Antoszewski poświęca także innemu nurtowi krytyki klasycznej szkoły systemowej, bazującemu na pracach badaczy, którzy postulują „indywidualizowanie” podejścia do analizy systemów politycznych. Sam termin „indywidualizmu/indywidualizacji” nie jest w tym kontekście użyty w sposób precyzyjny. Wydaje się, że lepszym desygnatem dla tego nurtu krytyki byłoby określenie go mianem „atomizacyjnego” lub „segmentacyjnego”. Chodzi bowiem

[28] Ibidem, s. 83.

[29] Ibidem.

[30] Ibidem, s. 84–85.

o to, by myślenie o systemie w kategoriach holistycznych zastąpić analizą konkretnych elementów składających się na ten system. Może to dotyczyć zarówno poszczególnych subsystemów, nazywanych przez A. Antoszewskiego arenami (wyborczą, parlamentarną, gabinetową, administracyjną, korporatystyczną); może to również dotyczyć zachowań pojedynczych aktorów, którzy w ramach systemu toczą gry, konflikty, przetargi i negocjacje^[31].

Definicje systemu politycznego w ujęciu A. Antoszewskiego

Analiza koncepcji klasycznych i krytycznych przywiodła ostatecznie A. Antoszewskiego do sformułowania w latach 90. XX wieku własnej propozycji definicji systemu politycznego, za który uznał on „układ normatywnych i faktycznych zależności, jakie funkcjonują w obszarze władzy politycznej”^[32]. Definicja ta z czasem uległa stopniowej ewolucji, by w 2014 roku przybrać następującą postać:

[System polityczny to] struktura organizująca i porządkująca stosunki władzy publicznej w ramach określonej – narodowej lub supranarodowej – wspólnoty politycznej. Jest to układ normatywnych i faktycznych zależności, jakie powstają i utrwalają się w obszarze władzy publicznej sprawowanej na określonym terytorium^[33].

W 2014 roku A. Antoszewski zaproponował też klarowne rozróżnienie trzech podejść do definiowania systemu politycznego, wyodrębniając w tym kontekście: (1) ujęcie instytucjonalne, w którym system polityczny oznacza zespół instytucji politycznych (organów władzy publicznej) oraz łączących je relacji; (2) ujęcie funkcjonalne, w którym system polityczny rozumie się jako relacje pomiędzy rządzącymi i rządzonymi zorientowane na integrację wspólnoty politycznej

[31] Ibidem, s. 84.

[32] Ibidem, s. 85.

[33] A. Antoszewski, *System polityczny*, [w:] A. Kasińska-Metryka, R. Wiszniowski (red.), *Leksykon marketingu politycznego*, Kielce 2014, s. 186.

i integrację zasobów niezbędnych do osiągnięcia wspólnych celów; (3) ujęcie cybernetyczne, w którym pod pojęciem systemu politycznego rozumie się proces dwustronnego przepływu informacji i energii między otoczeniem systemu a ośrodkami decyzyjnymi^[34].

Recepcja refleksji A. Antoszewskiego na temat teorii systemów politycznych

Refleksja teoretyczna A. Antoszewskiego poświęcona samej kategorii system polityczny nie stała się w Polsce przedmiotem szeroko zakrojonej dyskusji naukowej. Badacze poprzestawali na przywołaniu definicji proponowanych przez A. Antoszewskiego lub na cytowaniu jego prac poświęconych tej problematyce (raczej sygnalizując, że autor ten teorię systemów politycznych rekonstruował i krytycznie analizował, niż wdając się z nim w polemikę).

Przykładowo Ewa Bujwid-Kurek przywołała prace D. Eastona oraz A. Antoszewskiego, pisząc o wejściach i wyjściach do systemu politycznego^[35]. Podobnie Eastonowską koncepcję za wrocławskim badaczem rekonstruował także Bogusław Jagusiak^[36]. Przemysław Potocki w myśl podejścia A. Antoszewskiego przytaczał cele, jakie realizuje systemowe ujęcie polityki: obiektywizację procesu badawczego, holistyczne ujęcie polityki i wyodrębnienie przedmiotu badań z otoczenia^[37]. Pierwszy z wymienionych celów oraz podkreślenie zwrotu behawiorystycznego w nauce odrzucającego wartościowanie na rzecz obiektywizacji wyniku badawczego podkreślony został też – poprzez odwołanie do dzieła A. Antoszewskiego – w pracy Pawła Armady^[38].

[34] Ibidem, s. 186–187.

[35] E. Bujwid-Kurek, *Władza polityczna a system polityczny – wokół kategorii politologicznych uwag kilka*, „Horyzonty Polityki”, t. 10, nr 30 (2019), s. 31.

[36] B. Jagusiak, *Systemy polityczne państw sąsiedzkich Polski*, Warszawa 2011, s. 10.

[37] P. Potocki, *Wizerunek przywódcy w systemie totalitarnym, autorytarnym i demokratycznym. Analiza porównawcza*, „Ekonomia i Zarządzanie”, t. 2, nr 2 (2010), s. 63.

[38] P. Armada, *(Re)konstrukcja tradycji Sokratejskiej a poszukiwanie zdrowego rozsądku w naukach politycznych*, „Stan Rzeczy”, t. 2, nr 3 (2012), s. 90.

Pojedynczy autorzy dokonywali aplikacji koncepcji systemu w ujęciu A. Antoszewskiego do swoich badań, nieco ją rozszerzając lub modyfikując. Wydaje się, że tak postąpił m.in. Łukasz Donaj, gdy w swojej pracy poświęconej prognozowaniu w naukach społecznych, nie tylko powołał się na definicję systemu politycznego zaproponowaną przez A. Antoszewskiego, ale wskazał także na konieczność wyodrębnienia dwóch podsystemów, które mogą być z osobna badane i analizowane: podsystem normatywny (odpowiada mu pojęcie reżimu politycznego) oraz podsystem działań faktycznych. Z teorii wrocławskiego badacza Ł. Dunaj wywiódł wniosek, iż całościowe ujęcie systemu politycznego obejmuje następujące kwestie: (1) sposób uzyskiwania władzy, (2) przebieg rywalizacji politycznej, (3) strukturę władz państwa, (4) podział władzy pomiędzy ośrodki decyzyjne, (5) sposób podejmowania decyzji, (6) sposób egzekwowania politycznej odpowiedzialności^[39].

90

Konieczność holistycznego ujęcia systemu politycznego podkreślali też Przemysław Maj i Waldemar Paruch, odsyłając do pracy A. Antoszewskiego po szczegółowe rozważania dotyczące wyodrębnienia w systemie politycznym czterech subsystemów: instytucjonalnego, funkcjonalnego, regulacyjnego i komunikacyjnego^[40]. Problem w tym, że w przywoływanym rozdziale wrocławski badacz takiego rozróżnienia ani nie proponował, ani – bazując na pracach innych naukowców – nie rekonstruował. Podobnie zresztą do czterech podsystemów (inaczej już tym razem nazwanych: instytucjonalnego, relacyjnego, funkcjonalnego i normatywnego) opisanych w pracy A. Antoszewskiego odsyłała Anna Wierchowska^[41]. Za swego rodzaju nieporozumienie należy także uznać definicję systemu politycznego, którą przypisał A. Antoszewskiemu Dominik Sieklucki. Stwierdził on mianowicie, że wrocławski badacz definiował system polityczny

[39] Ł. Donaj, *Teoria szarych systemów a prognozowanie w naukach społecznych. Przyczynek do dyskusji*, „Przegląd Strategiczny”, nr 10 (2017), s. 43–44.

[40] P. Maj, W. Paruch, *Pojęcie „system polityczny” w badaniach politologicznych w Polsce – aspekty i kontrowersje definicyjne*, „Polityka i Społeczeństwo”, nr 5 (2008), s. 72.

[41] A. Wierchowska, *Kryzysowa natura zmiany systemowej w UE*, [w:] T. Czapiewski, M. Smolaga (red.), *Studia europejskie w Polsce*, Szczecin 2018, s. 32.

jako „podstawową strukturę, w ramach której toczy się życie polityczne”^[42]. Zdanie to – zaczerpnięte z hasła *system polityczny* opublikowanego w „Leksykonie politologii”^[43] – nie wypełnia logicznych kryteriów definicji i za taką nigdy nie było przez A. Antoszewskiego uznawane (stanowiło jedynie wstęp do przedstawienia różnych ujęć definicji systemu politycznego).

Konkluzje

Sceptycyzm A. Antoszewskiego wobec ogólnoteoretycznych (lub nawet modelowych) ambicji uczynienia z analizy systemowej meta-teorii wyjaśniającej – na wzór nauk ścisłych – prawidłowości leżące u podstaw działania zróżnicowanych systemów politycznych zdają się znajdować odzwierciedlenie w skromnej recepcji myśli badacza dotyczącego właśnie owej teorii. Polscy politolodzy poprzestali zasadniczo na powieleniu głównych założeń definicyjnych zaczerpniętych z prac A. Antoszewskiego, nie poddając ich ani refleksji, ani tym bardziej krytyce.

Jednakże nie należy z tego wyciągać wniosku, jakoby perspektywa rozpatrywania tej problematyki przez wrocławskiego badacza w ogóle nie znalazła rezonu w naukowym środowisku. Jest wręcz przeciwnie – nawet jeśli naukowcy nie czynią tego *expressis verbis*, to w dużej mierze inspirowani są dokonaniem empirycznymi A. Antoszewskiego, wskazując na ich ogromną wartość poznawczą w trzech wymiarach, które ten uwypuklał, gdy bronił mocnych stron analizy systemowej.

Chodzi po pierwsze o integrowanie badań normatywnych (analiza norm prawnych charakterystyczna dla nauki prawa konstytucyjnego) oraz badań empirycznych (analiza wskaźników zmiany systemowej oraz korzystanie z ilościowych metod pomagających

[42] D. Sieklucki, *Wprowadzenie do analizy systemu politycznego państwa*, [w:] M. Bankowicz, B. Kosowska-Gąstoł (red.), *Systemy polityczne. Podręcznik akademicki*, t. I, Kraków 2019, s. 22.

[43] A. Antoszewski, *System polityczny*, [w:] A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Leksykon politologii*, wyd. 6, Wrocław 2004, s. 439.

wyjaśniać mechanizmy funkcjonowania systemów politycznych charakterystyczne dla nauk o polityce); po drugie – o nadanie szczególnego znaczenia badaniom porównawczym, które pozwalają unikać meandrów swoistości systemów politycznych i skupić się na prawidłowościach determinujących regres, stabilizację lub rozwój systemów politycznych; po trzecie wreszcie – o delimitację subsystemów (przykładowo aren: wyborczej, parlamentarnej i gabinetowej), na których toczy się swoista gra stanowiąca motor napędowy każdego systemu politycznego.

Współcześnie trudno wręcz sobie wyobrazić podręcznik akademicki lub monografię naukową poświęcone systemom politycznym, w których nie uwzględniono by tych perspektyw.

Bibliografia

- Almond G. A., Powell G. B., *Comparative Politics: A Developmental Approach*, Little, Brown and Company, Boston–Toronto 1966.
- Antoszewski A., *System polityczny jako kategoria analizy politologicznej*, [w:] A.W. Jabłoński, L. Sobkowiak (red.), *Studia z teorii polityki*, t. I, wyd. 3, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999, s. 73–88.
- Antoszewski A., *Political competition in Poland. Traditionalisation or westernisation?*, [w:] K. Cordell (red.), *Poland and the European Union*, Routledge, London–New York 2000, s. 70–85.
- Antoszewski A., *System polityczny*, [w:] A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Leksykon politologii*, wyd. 6, Wydawnictwo Atla 2, Wrocław 2004, s. 439–441.
- Antoszewski A., *Analiza systemowa – przemijająca moda czy zmarnowana szansa w badaniach systemów partyjnych*, [w:] A. Antoszewski, A. Dumała, B. Krauz-Mozer, K. Radzik (red.), *Teoretyczne i metodologiczne wyzwania badań politologicznych w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2009, s. 125–139.
- Antoszewski A., *System polityczny jako przedmiot badań politologii i nauki prawa konstytucyjnego*, „Wrocławskie Studia Erazmian-skie”, t. VIII (2014), s. 13–28.
- Antoszewski A., *System polityczny*, [w:] A. Kasińska-Metryka, R. Wiszniowski (red.), *Leksykon marketingu politycznego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce 2014, s. 186–189.
- Antoszewski A., Żukiewicz P., Zieliński M., Domagała K., *Formation of Government Coalition in Westminster Democracies. Towards a Network Approach*, Peter Lang, Berlin 2020.
- Armada P., *(Re)konstrukcja tradycji Sokratejskiej a poszukiwanie zdrowego rozsądku w naukach politycznych*, „Stan Rzeczy”, t. 2, nr 3 (2012), s. 89–112.
- Bujwid-Kurek E., *Władza polityczna a system polityczny – wokół kategorii politologicznych uwag kilka*, „Horyzonty Polityki”, t. 10, nr 30 (2019), s. 25–38. <https://doi.org/10.35765/HP.2019.1030.02>
- Copus C., Clark A., Reynaert H., Steyvers K., *Minor Party and Independent Politics beyond the Mainstream: Fluctuating Fortunes*

- but a Permanent Presence*, „Parliamentary Affairs”, t. 62, nr 1, s. 4–18. <https://doi.org/10.1093/pa/gsn035>
- Donaj Ł., *Teoria szarych systemów a prognozowanie w naukach społecznych. Przyczynek do dyskusji*, „Przegląd Strategiczny”, nr 10 (2017), s. 43–44. <https://doi.org/10.14746/ps.2017.1.3>
- Easton D., *The Political System. An Inquiry into the State of Political Science*, Knopf, New York 1953.
- Easton D., *An Approach to the Analysis of Political Systems*, „World Politics”, t. 9, nr 3 (1957), s. 383–400. <https://doi.org/10.2307/2008920>
- Easton D., *A System Analysis of Political Life*, John Wiley & Sons, New York–London–Sydney 1965.
- Easton D., *The Analysis of Political Structure*, Routledge, New York 1990.
- Herbut M., Herbut R., *Cybernetyczny model systemu politycznego Eastona i problemy związane z jego aplikacją*, „Wrocławskie Studia Politologiczne”, t. 28 (2020), s. 7–19.
- Huczek A., *Zastosowania analizy systemowej jako metody badawczej w naukach politycznych – perspektywa porównawcza*, „Wrocławskie Studia Erazmianskie. Zeszyty Studenckie” (2010), s. 120–137.
- Jabłoński A.W., *Kultura polityczna i jej przemiany*, [w:] A.W. Jabłoński, L. Sobkowiak (red.), *Studia z teorii polityki*, t. II, wyd. 2, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998, s. 177–198.
- Jagusiak B., *Systemy polityczne państw sąsiedzkich Polski*, Difin, Warszawa 2011.
- Janczura A., *Analiza systemowa jako metoda badań systemu partyjnego*, niepublikowana rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem A. Antoszewskiego i obroniona w Instytucie Politologii Uniwersytetu Wrocławskiego (data nadania stopnia: 11.03.2016).
- Kasianiuk K., *Modelowanie percepcji transformacji politycznej. Pojęcie systemowe*, Collegium Civitas, Warszawa 2021. <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.13235369>
- Maj P., Paruch W., *Pojęcie „system polityczny” w badaniach politologicznych w Polsce – aspekty i kontrowersje definicyjne*, „Polityka i Społeczeństwo”, nr 5 (2008), s. 66–74.

- Pedersen M.N., *The dynamics of European party systems: changing patterns of electoral volatility*, „European Journal of Political Research”, t. 7, nr 1 (1979), s. 1–26. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1979.tb01267.x>
- Potocki P., *Wizerunek przywódcy w systemie totalitarnym, autorytarnym i demokratycznym. Analiza porównawcza*, „Ekonomia i Zarządzanie”, t. 2, nr 2 (2010), s. 61–90.
- Powell E.N., Tucker J.A., *Revisiting Electoral Volatility in Post-Communist Countries: New Data, New Results and New Approaches*, „British Journal of Political Science”, t. 44, nr 1 (2014), s. 123–147. <https://doi.org/10.1017/S0007123412000531>
- Rapoport A., *Conceptualization of a System as a Mathematical Model*, [w:] J.R. Lawrence (red.), *Operational research and social sciences*, Tavistock, London 1966, s. 515–529.
- Rapoport A., *General Systems Theory*, [w:] D.L. Sills (red.), *International Encyclopedia of the Social Sciences*, The Macmillan Company & The Free Press, New York 1968, s. 452–458.
- Sieklucki D., *Wprowadzenie do analizy systemu politycznego państwa*, [w:] M. Bankowicz, B. Kosowska-Gąstoł (red.), *Systemy polityczne. Podręcznik akademicki*, t. I, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2019, s. 17–44.
- Wierzchowska A., *Kryzysowa natura zmiany systemowej w UE*, [w:] T. Czapiewski, M. Smolaga (red.), *Studia europejskie w Polsce*, Instytut Politologii i Europeistyki Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2018, s. 29–52.